

ВПЛИВ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ НА ПРАЦІВНИЦЬ КОМЕРЦІЙНОГО СЕКСУ

Вплив збройного конфлікту на Сході України на працівниць комерційного сексу

/ Юля Павлік, Олексій Плотніков /

ГО «Українська Гельсінська спілка з прав людини», ГО «Десяте квітня», БО «ЛЕГАЛАЙФ-УКРАЇНА». – Київ, 2019. – 36 с.

Загальна редакція: Олексій Біда

© Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2019

Цей звіт став можливим завдяки щедрій підтримці американського народу, наданій через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках Програми «Права людини в дії», яка виконується Українською Гельсінською спілкою з прав людини.

Погляди та інтерпретації, представлені у цій публікації, не обов'язково відображають погляди USAID або Уряду США. Відповідальність за вміст публікації несуть виключно автори та УГСПЛ.

У світі, USAID є однією з провідних установ у сфері розвитку, яка виконує роль каталізатора цих процесів та допомагає досягати позитивних результатів. Діяльність USAID є проявом доброчинності американського народу, а також підтримує просування країн-отримувачів допомоги до самостійності та стійкості та сприяє забезпеченню національної безпеки та економічного добробуту США. Партнерські стосунки з Україною USAID підтримує з 1992 року; за цей час, загальна вартість допомоги, наданої Україні з боку Агентства, склала понад 3 млрд. доларів США. До поточних стратегічних пріоритетів діяльності USAID в Україні належать зміцнення демократії та механізмів досконалого врядування, сприяння економічному розвитку та енергетичній безпеці, вдосконалення систем охорони здоров'я та пом'якшення наслідків конфлікту у східних регіонах. Для того, щоб отримати додаткову інформацію про діяльність USAID, просимо Вас звертатися до Відділу зв'язків з громадськістю Місії USAID в Україні за тел. (+38 044) 521-57-53. Також пропонуємо завітати на наш вебсайт: <http://www.usaid.gov/ukraine>, або на сторінку у Фейсбук: <https://www.facebook.com/USAIDUkraine>

ЗМІСТ

ВИКОРИСТАНІ У ЗВІТІ АБРЕВІАТУРИ ТА ТЕРМІНИ	4
ВСТУП	6
ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНІВ	7
КОМЕРЦІЙНИЙ СЕКС У ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ	9
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПЕРСПЕКТИВИ РЕГУЛЮВАННЯ КОМЕРЦІЙНОГО СЕКСУ У ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ	10
УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЩОДО КОМЕРЦІЙНОГО СЕКСУ У СВІТЛІ МІЖНАРОДНИХ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ	13
СОЦІАЛЬНИЙ ПОРТРЕТ СЕКС-ПРАЦІВНИЦІ	15
ХАРАКТЕРИСТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКИ ВИБІРКИ	15
СІМЕЙНИЙ СТАН, НАЯВНІСТЬ ДІТЕЙ	17
СТАЖ СЕКС-РОБОТИ	18
МІСЦЕ ПРОЖИВАННЯ ТА РЕЄСТРАЦІЯ	19
ТРУДОВА ЗАЙНЯТІСТЬ ТА РІВЕНЬ ДОХОДУ	20
УМОВИ СЕКС-РОБОТИ, ПОВЕДІНКОВІ ПРАКТИКИ. НАСИЛЛЯ ЯК ФАКТОР СЕКС-РОБОТИ	22
НАСИЛЛЯ ТА ЗВЕРНЕННЯ ПО ДОПОМОГУ	27
КОНТАКТИ/ КОНФЛІКТИ З ПОЛІЦІЄЮ. ВИПАДКИ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	29
ПРОБЛЕМИ ТРУДОВОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ. БАЖАНІ ЗМІНИ У ТРУДОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	31
ВИСНОВКИ	33

ВИКОРИСТАНІ У ЗВІТІ АБРЕВІАТУРИ ТА ТЕРМІНИ

- АТО** – антитерористична операція
- ВІЛ/ СНІД** – вірус імунодефіциту людини/синдром набутого імунодефіциту
- ВПО** – внутрішньо переміщена особа
- ГРЕТА** – Група експертів із заходів стосовно протидії торгівлі людьми
- ІНН** – ідентифікаційний номер
- ІПСШ** – інфекції, що передаються статевим шляхом
- ККУ** – Кримінальний Кодекс України
- КУпАП** – Кодекс України про адміністративні правопорушення
- Мода (статистика)** – значення випадкової величини, що трапляється найчастіше в сукупності спостережень
- ООН** – Організація Об'єднаних Націй
- РБ ООН** – Рада безпеки ООН
- СМТ** – селище міського типу
- ЄС** – Європейський Союз

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ СЕКС-ПРАЦІ –

введення секс-праці у правове поле та врегулювання її законодавством. Легалізація спрямована на захист прав секс-працівниць, їхніх клієнтів та інших осіб, що залучені до секс-бізнесу. Це права на життя, свободу, особисту недоторканність, здоров'я, майно та інші. З погляду інтересів держави легалізація приводить до певного рівня виведення секс-бізнесу з тіні, зменшення його злочинного і корупційного впливу, можливості отримувати від нього податки¹. Легалізація секс-бізнесу передбачає його декриміналізацію, при цьому зберігається можливість криміналізувати абсолютно неприпустимі прояви секс-бізнесу (залучення до секс-праці неповнолітніх, торгівлю людьми тощо).

Але легалізація означає, що секс-робота є легальною тільки за певних умов, які встановлюються державою (наприклад, держава визначає можливі місця для заняття секс-роботою (так зване зонування), відповідає за ліцензування борделів і видачу ліцензій секс-працівницям, запровадження обов'язкових для ліцензування медоглядів для тих, хто займається секс-роботою)².

ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЯ СЕКС-ПРАЦІ –

скасування будь-яких форм кримінального переслідування за самостійне надання платних сексуальних послуг. Декриміналізація секс-праці вимагає повного скасування законів, що встановлюють кримінальну відповідальність для секс-працівниць за надання платних сексуальних послуг. Під такими законами маються на увазі зокрема закони про адміністративну відповідальність та закони, що вимагають обов'язкового ув'язнення секс-працівниць з метою перевиховання, реабілітації чи корекції. Декриміналізація також може включати скасування будь-яких кримінальних законів щодо супутньої діяльності, такої як сутенерство, звідництво, рекламування секс-послуг, тощо, а також скасування обов'язкових вимог щодо проходження секс-працівницями тестів та лікування ВІЛ та інших хвороб, що передаються статевим шляхом³.

Іншими словами, декриміналізація означає відсутність покарання за те, що людина добровільно займається секс-роботою. Якщо легалізація означає необхідність ліцензування та існування списку особливих вимог, які секс-працівниці повинні виконати для отримання ліцензії, декриміналізація передбачає поширення трудового законодавства на сферу секс-роботи⁴.

1

Report of the Special Rapporteur on the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health, Anand Grover. UN Human Rights Council, 2010. URL: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Water/Contributionsstigma/others/SPhealthII.pdf>. Дата звернення: 27.07.2019.

2

Дафна Рачок. Легалізація // Наш словарик. URL: <https://legalifeukraine.com/ru/sexwork/legalizacziya-953/>

3

Sex work and the law in Asia and in the Pacific. United Nations Development Programme UNDP Asia-Pacific Regional Centre, 2017. P. 7.

4

Дафна Рачок. Декриміналізація // Наш словарик. URL: <https://legalifeukraine.com/ru/sexwork/dekriminalizacziya-955/>

ВСТУП

6

Один із найдавніших видів діяльності – проституція або секс-робота, як переважно йменується зараз це явище причіниками легалізації та/або декриміналізації – визначається як акт участі в сексуальній активності заради оплати. Багато людей мають моральні заперечення щодо секс-роботи, багато країн у всьому світі забороняють проституцію, суспільства піддають таку діяльність осуду, стигматизують людей, що задіяні в цій сфері. Але об'єктивно секс-робота існувала, існує і буде існувати, незважаючи на заборони та статус законності, одними із причин існування завжди будуть бідність або складні та непередбачувані ситуації, наявність попиту та зацікавленість в такій роботі. Водночас працівники та працівниці сфери секс-послуг переважно залишаються соціально вразливою та незахищеною категорією, яка потребує уваги.

Центр Документування ініціював дослідження, що мало на меті з'ясувати вплив збройного конфлікту на Сході України на працівниць сфери секс-послуг.

На основі висновків комітету ООН з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок про те, що збройні конфлікти та окупація територій є факторами, які провокують зростання секс-послуг/проституції, торгівлі жінками та сексуальної експлуатації жінок, було зроблено припущення, що і збройний конфлікт на Сході України мав призвести до спалаху залучення до секс-роботи на граничних територіях. Отримані в межах дослідження дані не підтверджують такої гіпотези, втім це не є приводом ігнорувати питання вразливості цієї категорії громадян.

Вплив, безперечно, існує, але його прояв не є настільки очевидним. Зміни, що відбулися у сфері секс-послуг не можна назвати значними: трафік або так звані «вахтові виїзди» не є масовими і мають епізодичний несистемний характер, залучення нових працівниць (5% вибірки) зокрема й серед внутрішньо переміщених осіб до діяльності у секс-індустрії також є незначним, насилля з боку клієнтів-комбатантів за відповідями респонденток так само не є найпоширенішою проблемою. Але так чи інакше секс-працівниці надають послуги по обидва боки конфлікту, а зазначені вище факти існують, що буде показано у тій частині звіту, де наводяться дані проведеного опитування.

Дослідження є зрізом і презентує певною мірою соціальний портрет секс-працівниць регіону. Отримані дані є характеристикою вказаної вузької регіональної спільноти і не можуть бути екстрапольовані на ширшу вибірку або Україну загалом.

ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНІВ

Добровільний вступ у статевий зв'язок з корисливих мотивів – це форма людської поведінки, відома в усіх суспільствах в усі часи. Ставлення до цього феномену було і залишається різним. Воно коливається від вшанування його як релігійного обов'язку до табування та намагання заборонити й заперечити сам факт його існування. В людському суспільстві корисливий секс набуває інституціолізованих форм та зазвичай супроводжується певним стереотипним ставленням суспільства до особи, яка обмінює доступ до свого тіла на матеріальні блага.

Необхідно розрізнати види добровільної корисливої сексуальної поведінки людини. Вона може варіюватися від тривалих добровільних стосунків з одним партнером, підтримання яких вмотивоване не тільки особистою приязню, але й набуттям певних матеріальних благ, до невибіркового одноразового сексу з багатьма партнерами в обмін на визначену матеріальну цінність. Тут ідеться лише про повністю добровільну поведінку, яка не зумовлюється міркуваннями негайного виживання (останнє характеризується в термінах *сексу заради виживання* або *недобровільного сексу без згоди* – згвалтування чи примушування до вступу у статевий зв'язок)⁵.

Добровільний сексуальний зв'язок, вступ у який зумовлюється переважно або повністю міркуваннями особистої матеріальної вигоди, описується у термінах **транзакційного сексу** або **комерційного сексу**.

Транзакційний секс визначається як добровільні некомерційні корисливі сексуальні відносини дієздатної повнолітньої особи з одним партнером або обмеженою кількістю партнерів. Стимулом для вступу у транзакційні сексуальні відносини можуть бути подарунки, можливість покращення свого матеріального становища, просування по службі тощо. Нерідко особи, залучені до транзакційного сексу, визначають себе як «друзів» чи «подружок». Транзакційний секс зазвичай менше привертає увагу суспільства, тому ризик суспільного засудження значно нижчий, ніж у комерційному сексі⁶.

Комерційний секс (секс-праця) – це випадкова чи регулярна практика добровільного вступу в договірні відносини між дієздатними повнолітніми особами щодо надання сексуальних послуг в обмін на матеріальні блага (гроші чи товари). Таке благо виступає єдиним мотивом, що спонукає особу вступати у статеві відносини з іншою особою. Таким чином, комерційний секс становить собою вид економічної діяльності у вигляді надання послуги⁷.

Транзакційний та комерційний секс не завжди можна чітко розрізнити, адже особа в різних обставинах та з різними партнерами може вдаватися як до транзакційного, так і до комерційного сексу. Це дослідження зосереджується виключно на добровільному комерційному сексі, до якого залучені повнолітні дієздатні особи. Проблематика транзакційного сексу, примусового сексу, залучення неповнолітніх до надання сексуальних послуг, сексуального рабства чи торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації не входять до предмету цього дослідження.

Можливість надавати сексуальні послуги на комерційній основі не залежить від статі або гендеру, проте теоретична та практична частина цього дослідження зосереджується на сексуальних послугах, що надаються жінками чоловікам. Це зумовлюється трьома міркуваннями. По-перше,

5 Hutchinson A. et al. Understanding Early Marriage and Transactional Sex in the Context of Armed Conflict: Protection and Price. **International Perspectives on Sexual and Reproductive Health**. Vol. 42, No. 1. P. 45-49.

6 Transactional sex and HIV risk: from analysis to action. Geneva: Joint United Nations Programme on HIV/AIDS and STRIVE, 2018. URL: https://www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/transactional-sex-and-hiv-risk_en.pdf. Accessed: 24 June, 2019.

7 Див.: Amnesty International. Policy on State obligations to respect, protect and fulfil human rights of sex workers. POL 30/4062/2016 26 May 2016. URL <https://www.amnesty.org/download/Documents/POL3040622016ENGLISH.PDF>. Accessed: 26 June, 2019.

Див., наприклад: Kapur A., Muddell K. *When No One Calls it Rape: Addressing Sexual Violence Against Men and Boys*. International Center of Transitional Justice, 2016. *Violence against women*. URL: <https://www.ictj.org/publication/sexual-violence-men-boys>. Accessed: 25 June, 2019.

ринок сексуальних послуг у збройних конфліктах формується практично повністю з відносин між жінками як постачальницями послуги та чоловіками як її споживачами. По-друге, чинне міжнародно-правове регулювання, пов'язане з комерційним сексом у збройних конфліктах, застосовується не лише до жінок. По-третє, випадки, що розглядаються у практичній частині дослідження, є виключно випадками надання жінками сексуальних послуг чоловікам. Існують окремі дослідження щодо сексуальної експлуатації чоловіків та хлопчиків у конфліктах⁸, однак такі питання в цій доповіді не розглядаються.

КОМЕРЦІЙНИЙ СЕКС У ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ

Комерційний секс є давнім супутником війни. Від часів античності армії були абсолютно чи майже абсолютно чоловічими колективами, однак їх супроводжували жінки, які могли епізодично надавати військовим сексуальні послуги за сумісництвом з основним заняттям (наприклад, маркітантки або прачки) чи практикувати комерційний секс на постійній основі.

Майже завжди доступ солдатів до таких жінок розглядався як необхідність, яка підвищувала їхні бойові якості та утримувала їх від неконтрольованого насильства над мирним населенням. Відомі приклади часів Другої Світової Війни інституціоналізації комерційного сексу в регулярних арміях та перетворення його на врегульовану частину військового побуту. Водночас будь-які форми підтримки комерційного сексу у збройних силах (від толерування до врегулювання) зазвичай виникали в інтересах військовослужбовців та армії як організованої структури. Відповідно комерційний секс у збройних конфліктах частіше розглядається з погляду споживачів сексуальних послуг. У цьому дослідженні комерційний секс у збройному конфлікті розглядається з перспективи не військових, а осіб, які надають сексуальні послуги.

Поява організованих збройних загонів, що ведуть бойові дії у певній місцевості, змінює локальний ринок сексуальних послуг, зазвичай призводячи до його зростання. Це зумовлюється, по-перше, різким підвищенням попиту, а по-друге, погіршенням рівня життя й пов'язаними з конфліктом злиднями, що змушує більшу кількість осіб розглядати комерційний секс як спосіб забезпечення себе та своїх близьких⁹.

Комітет ООН з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок робить висновок, що збройні конфлікти та окупація територій призводить до зростання проституції, торгівлі жінками та сексуальної експлуатації жінок. Такі процеси роблять жінок та дівчат, що залучені до секс-бізнесу, особливо вразливими до насильства та маргіналізації¹⁰. Це не залежить від ступеня дисциплінованості та контролю військових з боку командування, зокрема навіть в операціях «блакитних касок» ООН¹¹, присутність яких може викликати зростання найбільш негативних проявів сексуальної експлуатації, таких, як дитяча проституція¹².

Доповіді міжнародних неурядових організацій додають, що сама по собі ситуація збройного конфлікту, що руйнує моральні рамки та знецінює людину і в очах суспільства, і у власних очах може підштовхувати людей до секс-праці, яку в мирний час вони розглядали б як неприйнятну для себе¹³.

У збройному конфлікті стрімко послаблюються наявні механізми захисту осіб, які надають сексуальні послуги. Навіть для тих, хто практикував комерційний секс до початку конфлікту як спосіб заробітку, надання сексуальних послуг військовим у конфлікті є значно небезпечнішим, ніж цивільним особам у мирний час. Водночас навряд чи можливо викоринити комерційний секс у регулярних арміях, так само як неможливо викоринити його і в мирному житті. Це явище потребує досліджень з метою встановлення його характеру та масштабів, загроз, з якими стикаються секс-працівниці і працівники, визначення можливостей для підвищення їхньої захищеності та скорочення найбільш нетерпимих проявів секс-бізнесу (торгівля людьми, примусова проституція, дитяча проституція, тощо) в умовах збройного конфлікту.

9
Wölte S. Armed conflict and trafficking in women. Desk study. Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH. Eschborn, 2004. 51 p. P. 27.

10
Committee on the Elimination of Discrimination against Women. General Recommendation No. 19: Violence against women. URL: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/INT_CEDAW_GEC_3731_E.pdf. Accessed: 24 June, 2019.

11
Див.: Higate P. Peacekeepers, Masculinities and Sexual Exploitation. Men and Masculinities. Vol. 10. No 1. 2007. P. 99-119.

12
Report on impact of armed conflict on children exposes moral vacuum, Secretary-General's expert tells Third Committee. GA/SHC/3382, 8 November 1996. URL: <https://www.un.org/press/en/1996/19961108.gash3382.html>. Accessed: 24 June, 2019.

13
Див., наприклад: International Center for Transitional Justice. "I Am 100% Central African" Identity and Inclusion in the Experience of Central African Muslim Refugees in Chad and Cameroon. 2018. URL: https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ_CAR_report_100_percent_Central_African.pdf. Accessed: 25 June, 2019.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПЕРСПЕКТИВИ РЕГУЛЮВАННЯ КОМЕРЦІЙНОГО СЕКСУ У ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ

14

Конвенція про захист цивільного населення під час війни, 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207. Ст. 27; Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199. Ст. 76.

15

Римський статут Міжнародного уголовного суда, 17 юля 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199. Ст. 7.

16

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207. Ст. 6.

17

Committee on the Elimination of Discrimination against Women. General Recommendation No. 19: Violence against women. URL: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/INT_CEDAW_GEC_3731_E.pdf Accessed: 26 June 2019.

Той факт, що будь-який воєнний конфлікт призводить до розширення ринку комерційного сексу, відомий міжнародній спільноті. Загальнови- знані правила війни, втілені у Женевських конвенціях, забороняють в абсолютних термінах примусову проституцію¹⁴, що в ситуації конфлікту розглядається як злочин проти людяності¹⁵. Водночас проблематика добровільного комерційного сексу у збройних конфліктах не отримує достатньої уваги як самостійне явище. Вона переважно розглядається в ширшій перспективі боротьби з порушеннями прав жінок та дівчат у збройних конфліктах та гендерно зумовленого насильства.

Міжнародно-правові норми, пов'язані з комерційним сексом у збройних конфліктах, існують у трьох основних перспективах: по-перше, це загальне право прав людини, особливо міжнародно-правові договори щодо прав та захисту жінок; по-друге, це міжнародно-правові договори щодо боротьби з торгівлею людьми та експлуатацією; по-третє, це практика Ради Безпеки ООН, яка розглядає комерційний секс у конфліктах в аспекті загроз міжнародній безпеці та ефективності заходів з підтримання цієї безпеки.

1 Комерційний секс у збройних конфліктах з перспективи захисту прав жінок

Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок встановлює обов'язок держав вживати усіх відповідних заходів «щодо припинення всіх видів торгівлі жінками та використання проституції жінок»¹⁶. Конвенція створила загальну міжнародно-правову заборону використання жінок як товару в будь-який час, проте по суті не торкалася питання добровільного комерційного сексу.

Створений на підставі Конвенції Комітет з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок розробив низку рекомендацій щодо практики застосування Конвенції. Зокрема в Генеральній рекомендації №19 Комітет зазначив, що ситуація бідності примушує жінок та молодих дівчат займатися проституцією, роблячи їх особливо вразливими через їхній статус, що може бути незаконним, а також призводячи до їх маргіналізації. Такі жінки та дівчата потребують захисту закону від зґвалтувань та інших форм насильства. Війни, збройні конфлікти та окупація територій часто призводять до зростання проституції та сексуальної експлуатації жінок, що спричиняє потребу у спеціальних захисних та карних заходах. Держави зобов'язані вживати заходів для захисту жінок, залучених у проституцію, або тих, що стали жертвами торгівлі людьми чи іншої форми сексуальної експлуатації¹⁷. У Генеральній рекомендації №24, присвяченій захисту жіночого здоров'я, зазначається, що особливу увагу слід приділяти здо-

ров'ю вразливих груп жінок, зокрема тих, які займаються проституцією, і є надзвичайно вразливими для таких загроз, як ВІЛ/СНІД¹⁸.

У цілому практика Комітету спрямована на захист жінок від конкретних загроз, таких як насильство та експлуатація, однак не ставить на меті врегулювати будь-яку діяльність, зокрема у сфері комерційного сексу.

2 Комерційний секс у збройних конфліктах з перспективи боротьби з торгівлею людьми й експлуатацією

Друга частина міжнародно-правових норм, що стосуються комерційного сексу, прийнята з метою боротьби з торгівлею людьми й експлуатацією людей. У 1949 році було прийнято Конвенцію ООН про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами¹⁹. Цей міжнародний договір не встановлює заборони комерційного сексу як такого, однак забороняє ряд суміжних видів діяльності, що можуть розглядатися як такі, що експлуатують комерційний секс. Перша ж стаття Конвенції зобов'язує держави-члени ввести покарання для осіб, що зводять, умовляють або спокушають з метою проституції іншу особу навіть за її згодою, або експлуатують проституцію іншої особи, навіть за згоди цієї особи²⁰. Відповідно до ст. 16 тієї ж Конвенції, сторони цієї Конвенції зобов'язалися вживати всіх необхідних заходів для боротьби з проституцією та повернення і пристосування жертв проституції до нормальних умов.

На європейському рівні Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми вимагає від держав-членів РЕ координувати свої зусилля у боротьбі з наймом, перевезенням, передаванням, приховуванням або одержанням осіб для експлуатації, зокрема для експлуатації проституції, навіть якщо такі дії відбуваються за згодою самої особи. Особливістю цього документу є те, що він концентрується не тільки на боротьбі зі згаданими негативними явищами, але вказує на необхідність знеохочення попиту на них, зокрема через дослідження найліпших практик, методів та стратегій, підвищення усвідомлення відповідальності, цільових інформаційних кампаній, освітніх програм²¹.

Створена на підставі Конвенції Група експертів із заходів стосовно протидії торгівлі людьми (ГРЕТА) приділяє особливу увагу ситуаціям збройних конфліктів, враховуючи «заморожені», оскільки конфлікти створюють умови для діяльності, забороненої Конвенцією²². Це підтверджує, що зобов'язання за Конвенцією зберігаються за державами і під час збройного конфлікту, і в такому конфлікті їх виконання може покладатися на військові командування, що відповідають за здійснення державної влади на певній території.

3 Комерційний секс у збройних конфліктах з перспективи загроз міжнародній безпеці

Третю міжнародно-правову перспективу щодо комерційного сексу у збройних конфліктах можна вивести з практики Ради Безпеки ООН. Вона має своїм завданням боротьбу з будь-якими загрозами міжнародному миру та безпеці. Будь-які форми гендерно-зумовленого насильства розглядаються як одна з таких загроз. Даючи вказівки державам щодо боротьби з таким насильством, РБ ООН опосередковано торкається і проблематики комерційного сексу.

18

Committee on the Elimination of Discrimination against Women. General Recommendation No. 24: Violence against women. URL: <https://www.refworld.org/docid/453882a73.html>.

19

Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами від 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_162. Дата звернення: 25 червня 2019.

20

В Україні передбачається кримінальне покарання за сутенерство або втягнення особи в зайняття проституцією (стаття 303 Кримінального кодексу України) та створення та утримання місць розпусти та звідництво для розпусти (стаття 302 Кримінального кодексу України).

21

Конвенція Ради Європи щодо протидії торгівлі людьми від 2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858. Дата звернення: 25 червня 2019.

22

Council of Europe. 7th General Report on Greta Activities. 2017. URL: <https://rm.coe.int/greta-2018-1-7gr-en/16807af20e>. Accessed: 27 June 2019.

23

Security Council Resolution 1325 (2000). URL: <https://undocs.org/S/RES/1325> (2000). Accessed: 24 June 2019.

24

Резолюції Ради Безпеки ООН 1820, 1888, 1889, 1960, 2106, 2122, 2242, 2469.

25

United Nations Population Fund. Re-assessing Institutional Support for Security Council Resolution 1325. Consultative Meeting Bucharest, Romania 17-20 October 2005. URL: https://www.peacewomen.org/sites/default/files/wps_reassessinginstitutionalsupportfor1325_unfpa_2006_0.pdf. Accessed: 24 June 2019.

26

Security Council Resolution 2467 (2019). URL: <https://undocs.org/S/RES/2467> (2019). Accessed: 25 June 2019.

27

General Assembly. Comprehensive review of the whole question of peacekeeping operations in all their aspects. Letter dated 24 March 2005 from the Secretary-General to the President of the General Assembly. URL: https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/59/710. Accessed: 25 June 2019.

28

Kirbi K.M. Peacekeepers, the Military Human Trafficking: Protecting Whom? *University of Saint Thomas Law Journal*, 2008. No. 6. P. 229.

29

United Nations Peacekeeping. Standards of Conduct. URL: <https://peacekeeping.un.org/en/standards-of-conduct>. Accessed: 27 June 2019.

30

На приклад, військовими статутами США було заборонено будь-які комерційні сексуальні відносини для американських військовослужбовців. Докладно див.: Chang E.N. *Engagement Abroad: Enlisted Men, US Military Policy and Sex Industry*. *Notre Dame Journal of Law, Ethics & Public Policy*. Vol. 15, Issue 2. 2001. P. 621-653.

31

International Code of Conduct for Private Security Service Providers, 2010. URL: https://icoca.ch/sites/all/themes/icoca/assets/icoc_english3.pdf. Accessed: 27 June 2019.

У 2000 році Рада Безпеки прийняла Резолюцію 1325 щодо впливу збройних конфліктів на жінок та дівчат, якою закликала держави, зокрема, докласти особливих зусиль для захисту жінок та дівчат від усіх форм сексуального насильства у конфлікті²³. Ці положення неодноразово підтверджувалися в подальших резолюціях Ради²⁴. Коментуючи їх, Фонд народонаселення ООН зазначив, що в резолюціях ідеться про захист, зокрема, осіб, залучених до комерційного сексу, від таких загроз як згвалтування, насильство, розповсюдження хвороб, що передаються статевим шляхом, та експлуатація з боку організованої злочинності²⁵.

У 2019 році було прийнято Резолюцію 2467 щодо сексуального насильства у конфліктах²⁶, якою Рада Безпеки закликала держави посилити законодавство щодо відповідальності за сексуальне насильство у конфліктах та забезпечити відповідальність винних у його скоєнні.

Резолюціями Ради Безпеки не встановлюються конкретні акти сексуального насильства, за які має наставати відповідальність, проте трактування поняття сексуального насильства, що неприпустиме в конфліктах, у практиці ООН здається дуже широким. Генеральний Секретар ООН у листі до Голови Генеральної Асамблеї зазначив, що сексуальна експлуатація та насильство з боку військових може включати домагання повнолітніх секс-працівниць у країнах, де проституція легалізована. Генеральний Секретар підкреслив, що реальність у конфліктах така, що проституція та інші форми сексуальної експлуатації у конфлікті може відбуватися у вигляді обміну сексуальних послуг на незначні суми грошей або на можливість працювати. Проституція також може приховувати фактичне сексуальне насильство, що супроводжується наданням жертві грошей або їжі аби створити видимість сексуального контакту за згодою²⁷. Нарешті, споживач може щиро вважати, що користується сексуальними послугами за згодою, тоді як особа, що надає відповідні послуги, може надавати їх через примус чи навіть перебуваючи в сексуальному рабстві²⁸.

З урахуванням цих ризиків ООН застосовує політику нульової толерантності до будь-яких актів сексуального насильства чи зловживання, що включає абсолютну заборону військовому персоналу ООН користуватися послугами секс-працівниць²⁹.

Хоча позиція Ради Безпеки ООН щодо власних миротворців може здаватися дещо ідеалістичною, однак вона поділяється окремими державами³⁰ та навіть приватними військовими компаніями. Наприклад, у Міжнародному кодексі поведінки для приватних постачальників послуг безпеки передбачається заборона будь-якої форми сексуальної експлуатації, зокрема й проституції³¹. Кодекс підтримали десятки приватних компаній, уряди деяких країн та міжнародні правозахисні організації, зокрема Хьюман Райтс Вотч. Це дає надію, що в обмеженні та врегулюванні комерційного сексу в конфліктах зацікавлені не тільки міжнародні організації та держави.

УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЩОДО КОМЕРЦІЙНОГО СЕКСУ У СВІТЛІ МІЖНАРОДНИХ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Міжнародно-правове регулювання зачіпає окремі питання, пов'язані з комерційним сексом, однак безпосередньо до комерційного сексу не дотичне. Жінки, залучені до комерційного сексу, користуються загальним захистом за міжнародним правом прав людини. Також до них застосовні норми про захист прав жінок та захист цивільного населення у збройному конфлікті. Питання полягає в реальному забезпеченні цих прав з урахуванням пов'язаних зі збройним конфліктом ризиків.

За відсутності прямих міжнародно-правових зобов'язань Україна вільна у встановленні правил щодо комерційного сексу у своєму внутрішньому законодавстві. Наразі ця діяльність вважається незаконною. Платне надання сексуальних послуг в Україні вважається адміністративним правопорушенням, що тягне за собою накладання штрафу³². Супутня організаційна діяльність, така як сутенерство, розглядається як кримінальний злочин³³.

Українське законодавство наразі будується за моделлю абсолютної заборони комерційного сексу.

Такий підхід українського законодавства дедалі менше відповідає підходам, прийнятим у розвинутих європейських країнах, яке полягає в декриміналізації надання сексуальних послуг чи навіть криміналізації придбання сексуальних послуг (так звана нордична чи шведська модель, яку загалом критикує спільнота секс-працівників)³⁴. 26 лютого 2014 року Європейський Парламент ухвалив резолюцію щодо сексуальної експлуатації і проституції та їхнього впливу на гендерну рівність³⁵. Цей документ не є обов'язковим, але він відображує загальне бачення проблеми в Європейському Союзі і може стати підставою для прийняття подальших актів європейського законодавства. Оскільки Україна прагне до погодження свого законодавства із правом ЄС і взяла на себе таке зобов'язання за Угодою про Асоціацію, українське законодавство щодо секс-бізнесу також підлягає гармонізації з європейським. Отже, положення цієї резолюції можуть вважатися рекомендацією від Європейського Парламенту не тільки країнам-членам ЄС, а й Україні.

Резолюція підкреслює, що проституція не може бути криміналізована і закликає держави-члени скасувати будь-яке репресивне законодавство і припинити репресивні практики у цій сфері. Навпаки, держави повинні створювати програми реабілітації секс-працівниць та за їхнім бажанням сприяти їхньому професійному навчання з метою влаштування на іншу роботу. Резолюція привертає увагу держав до шведського досвіду і закликає держави криміналізувати придбання секс-послуг, і також безумовно криміналізувати придбання секс-послуг у працівниць, які не досягли віку 21 року. Щодо збройних конфліктів, Резолюція закликає органи ЄС протидіяти будь-яким проявам проституції в усіх регіонах, де присутні військові сили Союзу.

32

Кодекс про адміністративні правопорушення. 07.12.1984, № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>. Дата звернення: 27.07.2019. Ст. 181-1.

33

Кримінальний кодекс України. 05.04.2001. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. Дата звернення: 27.07.2019. Ст.ст. 301-302.

34

Див.: Prostitution in the Nordic Countries Conference report, Stockholm, October 16–17, 2008. URL: <http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:701621/FULLTEXT01.pdf>. Дата звернення: 27.07.2019.

35

European Parliament resolution of 26 February 2014 on sexual exploitation and prostitution and its impact on gender equality (2013/2103(INI)). URL: <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2014-0162+0+-DOC+XML+V0//EN>. Дата звернення: 27.07.2019.

З огляду на розвиток європейського права, Україні слід рухатися у своїй практиці та законодавстві до повного скасування будь-яких адміністративних чи кримінальних покарань за секс-працю з одночасним забезпеченням безумовної відповідальності осіб, які експлуатують проституцію інших, та поступовим введенням відповідальності за придбання секс-послуг. У зоні збройного конфлікту відповідальність за таку практику може бути покладено на органи влади, які здійснюють фактичне керівництво відповідною місцевістю, зокрема й на військове командування.

СОЦІАЛЬНИЙ ПОРТРЕТ СЕКС-ПРАЦІВНИЦІ

15

ХАРАКТЕРИСТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКИ ВИБІРКИ

З метою отримання зрізу становища жінок, що залучені до секс-роботи та проживають на територіях східного регіону України, громадська організація «Українська Гельсінська спілка з прав людини» та благодійна організація БО «ЛЕГАЛАЙФ-УКРАИНА» спільно провели дослідження. Збір даних/опитування відбувався у період січня-лютого 2019 року в містах на підконтрольній Україні території, яким займалися представники БО «ЛЕГАЛАЙФ-УКРАИНА».

Загалом в опитуванні взяла участь 61 респондентка серед тих, що працюють у сфері секс-послуг. Анкету, за якою проводилось опитування, було складено російською мовою з огляду на переважне її використання у повсякденному житті мешканців та мешканок регіону.

В опитуванні використано такі спеціальні назви, зі змістом яких учасниць попередньо було ознайомлено:

«Сіра зона» – своєрідна нейтральна смуга між сторонами у збройному конфлікті;

«Підконтрольна територія» – підконтрольна урядові України територія Луганської та Донецької областей;

«Непідконтрольна територія» – тимчасово окупована територія Луганської і Донецької областей України. 17 березня 2015 Верховна Рада, крім Криму, також визнала тимчасово окупованими територіями окремі райони Донецької і Луганської областей.

«Операція об'єднаних сил» (раніше АТО) – комплекс військових спеціальних організаційно-правових заходів українських силових структур, спрямованих на протидію діяльності незаконних російських і проросійських збройних формувань у війні на Сході України;

«Вахтові виїзди» – тимчасовий організований або самостійний виїзд на території проведення Операції Об'єднаних Сил (підконтрольні і тимчасово окуповані території Луганської та Донецької областей) для надання секс-послуг комбатантам з будь-якого боку;

«Комбатант» – особа, яка бере безпосередню участь у бойових діях.

Географія опитування включає такі міста підконтрольної території України:

Маріуполь (26 осіб);

Слов'янськ (18 осіб, враховуючи одну респондентку із с. Миколаївка, Слов'янський р-н);

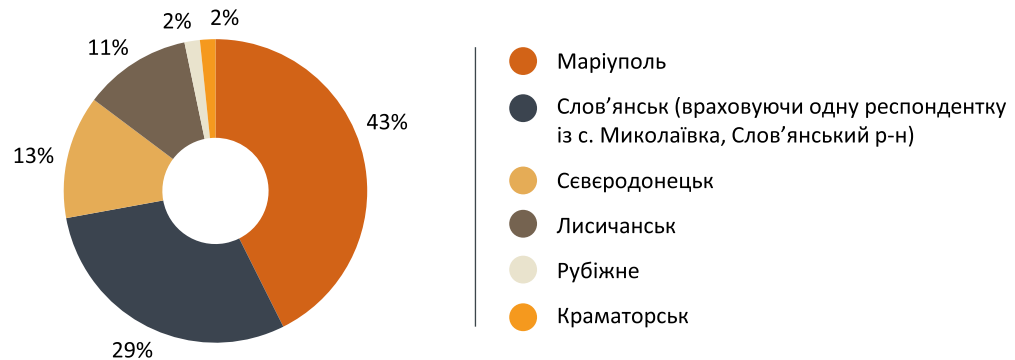
Северодонецьк (8 осіб);

Лисичанськ (7 осіб);

Рубіжне (1 особа);

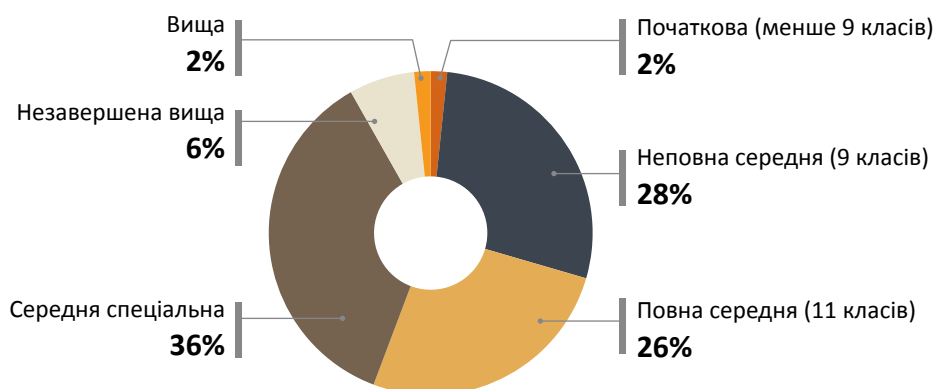
Краматорськ (1 особа).

■ МІСТО (N = 61)

Вік учасниць опитування становив від 21 до 48 років, середній вік – 36 років, найчастіше зустрічається вік (мода) – 34 роки.

■ ОСВІТА (N = 61)

Документи. Майже в усіх жінок, які взяли участь в опитуванні, за їхніми відповідями є основні документи: паспорт (у 98,4%), ідентифікаційний номер (ІНН) (у 93,4%), свідоцтво про народження (у 85,2%). Як додатковий документ респондентки у 8 випадках (13,1%) відмітили, що мають закордонний паспорт. Такі документи, як водійські права, пенсійне посвідчення, студентський квиток, тимчасове посвідчення громадянина України наявні лише у кількох осіб.

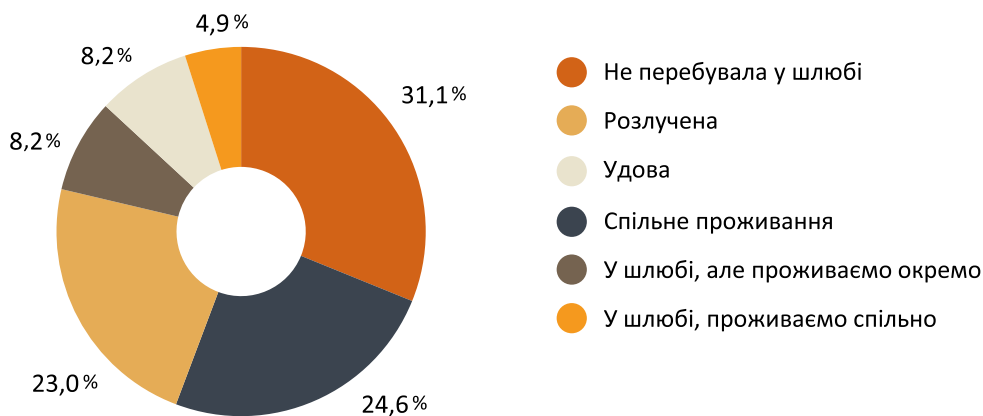
■ НАЯВНІ ДОКУМЕНТИ (N = 61)

СІМЕЙНИЙ СТАН, НАЯВНІСТЬ ДІТЕЙ

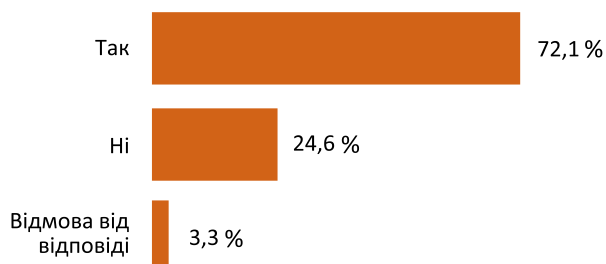
Сімейний стан. Серед жінок, які долучилися до опитування, 31,1% ніколи не перебували у шлюбі, 24,6% - перебувають у статусі партнерського спільного проживання, 8,2% – одружені, але проживають окремо від чоловіка, тільки 4,9% – одружені та проживають спільно, 23% – розлучені, 8,2% – вдови.

■ СІМЕЙНИЙ СТАН (N = 61)

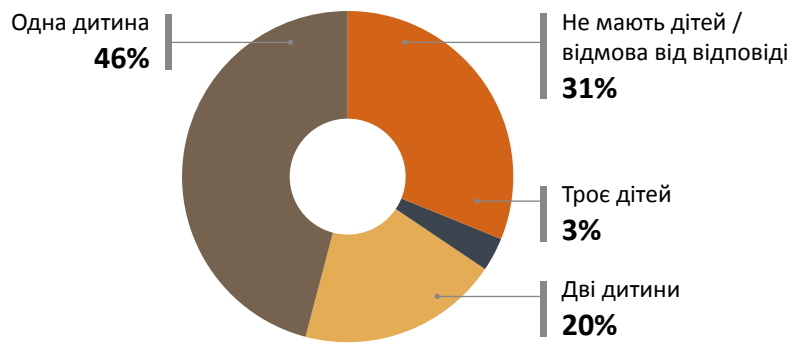

Діти. Значна частина жінок, які брали участь у дослідженні, – 72,1% – мають від одної дитини (45,9%) до трьох (3,3%) дітей різного віку, переважно неповнолітніх. Діти перебувають на їхньому утриманні, але в деяких випадках респондентки відмовилися від відповіді на це питання, одна з них, маючи неповнолітню дитину, повідомила, що вона її не утримує.

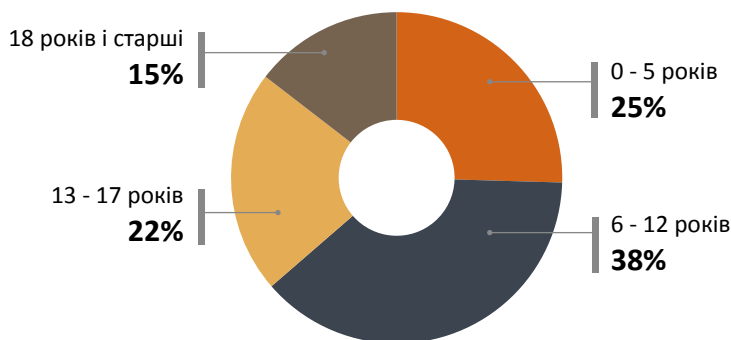
■ ЧИ МАЄТЕ ВИ ДІТЕЙ? (N = 61)

КІЛЬКІСТЬ ДІТЕЙ (N = 61)

ВІК ДІТЕЙ N (відповідей серед тих, хто має дітей) = 55)

СТАЖ СЕКС-РОБОТИ

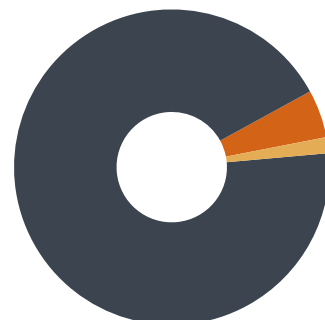
Стаж секс-роботи. Тривалість роботи учасниць опитування у сфері секс-послуг коливається від 3,5 до 25 років. Середній стаж роботи у цій сфері – 11,5 років, найчастіше зустрічається відповідь (мода) – 7 років.

Абсолютна більшість респонденток (93%) займалися секс-роботою ще до початку збройного конфлікту у березні 2014 р. Серед опитаних тільки троє учасниць відповіли, що стали працівницями сфери секс-послуг після початку збройного конфлікту, тобто через безпосередній вплив соціально-економічної ситуації. Причинами залучення їх до такого способу заробітку вони зазначили погіршення умов життя, брак грошей/фінансові труднощі: *«я за секс-услуги получаю деньги. Так причина, получается, логически – их нехватка, т.е. деньги», «ухудшение условий жизни, нехватка финансов»* (відповіді наведено мовою оригіналу).

Зазвичай збройні конфлікти як складні соціально-економічні ситуації для цивільного населення провокують збільшення кількості учасників сфери секс-послуг – і клієнтів/клієнтів-комбатантів, і надавачів. Припускаємо, що порівняно незначна кількість учасниць опитування, що доєдналися до комерційного сексу після початку збройного конфлікту, може бути наслідком низки факторів: мала вибірка, відсутність виходу на «нових» працівниць сфери (відсутність контактів) та ін.

ЧИ ЗАЙМАЛИСЬ ВИ СЕКС-РОБОТОЮ ДО ПОЧАТКУ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ У БЕРЕЗНІ 2014? (N = 61)

- Так **93%**
- Ні **5%**
- Відмова від відповіді **2%**

МІСЦЕ ПРОЖИВАННЯ ТА РЕЄСТРАЦІЯ

Місце проживання на момент початку і під час збройного конфлікту. Більшість учасниць опитування на момент початку збройного конфлікту мешкала на підконтрольній території – 73,8%. Водночас є й такі, що мешкали у «сірій зоні» – 13,1% та на непідконтрольній території – 11,5%.

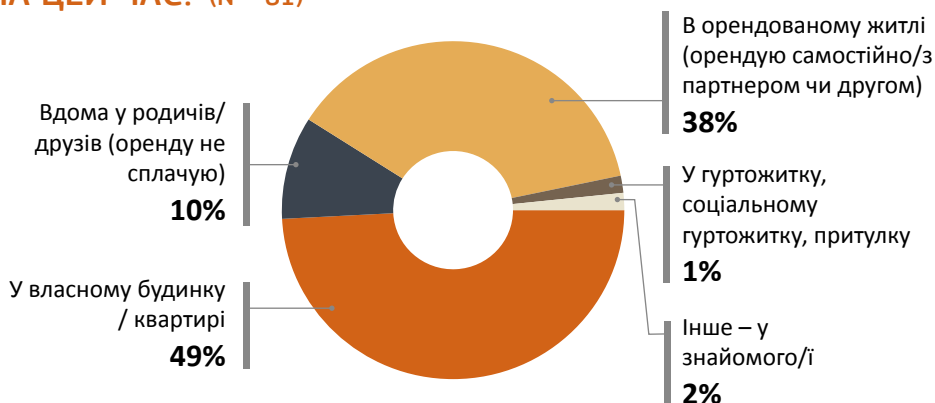
На момент участі в опитуванні відсоток тих, які проживають на підконтрольній території, за останній рік дещо зріс та становить 86,9%. Невелика кількість осіб проживає на підконтрольній території, але як тимчасово переміщена особа із зони конфлікту – 6,6%. Наразі все одно зберігся невеликий відсоток тих, хто мешкає у «сірій зоні» – 4,9% та на непідконтрольній території – 1,6%.

■ ТЕРИТОРІЯ ПРОЖИВАННЯ З БЕРЕЗНЯ 2014 РОКУ ТА ЗА ОСТАННІЙ РІК (2018-2019) (N = 61)

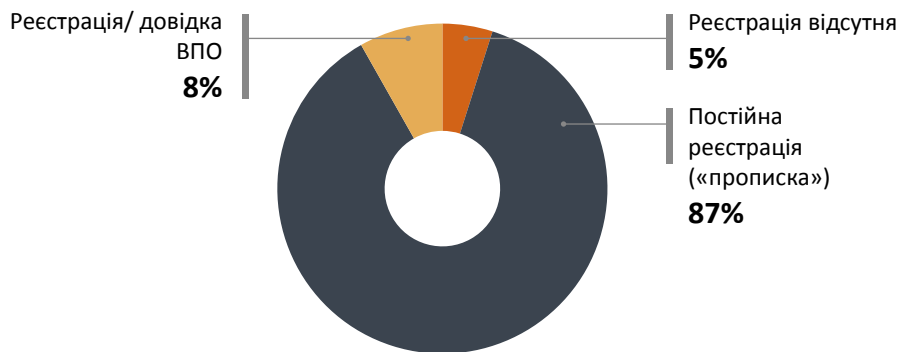
Місце проживання та реєстрації. Майже половина респонденток проживає у власному будинку або квартирі – 49,2%. Також велика кількість учасниць опитування зазначила як місце проживання орендоване житло – 37,7%. У родичів, друзів або знайомих (індивідуальна відповідь) проживає трохи більше 10% респонденток. Також є випадок проживання у гуртожитку/притулку – 1,6%.

■ У ЯКОМУ ТИПІ ЖИТЛА ВИ МЕШКАЄТЕ НА ЦЕЙ ЧАС? (N = 61)

Реєстрація проживання. Переважна більшість учасниць опитування мають постійну реєстрацію (86,9%) або ж реєстрацію/довідку як ВПО (8,2%). Водночас майже 5% жінок не мають реєстрації.

■ НАЯВНІСТЬ РЕЄСТРАЦІЇ (N = 61)

Також слід наголосити, що, незважаючи на наявність реєстрації, не всі респондентки проживають за вказаною у ній адресою: 78,7% проживають за місцем реєстрації, 8,2% зареєстровані в іншому місті/смі, 9,8% – у селі.

ТРУДОВА ЗАЙНЯТІСТЬ ТА РІВЕНЬ ДОХОДУ

Трудова зайнятість. Єдиний пункт, який відмітили всі респондентки – «трудова зайнятість за останні 7 днів» – секс-робота. За таких обставин можна припускати, що ця діяльність є для них не разовою, а має системний характер. Це підкріплюється також тим, що жодна респондентка наразі не має іншої постійної офіційної роботи, і тільки 4,9% опитаних мають часткову зайнятість з офіційним оформленням, а 16,4% працюють за наймом без офіційного оформлення. У пошуках роботи на момент участі в опитуванні перебували 36,1%. Також 62,3% учасниць зазначили як свою трудову зайнятість ведення домашнього господарства, догляд за дітьми або іншими членами сім'ї.

Додатково у текстових відповідях окремі учасниці зазначили як трудову зайнятість такі активності: пошук наркотиків, виїзди на заробітки на море (немає уточнення якого виду заробітку), догляд за бездомними тваринами.

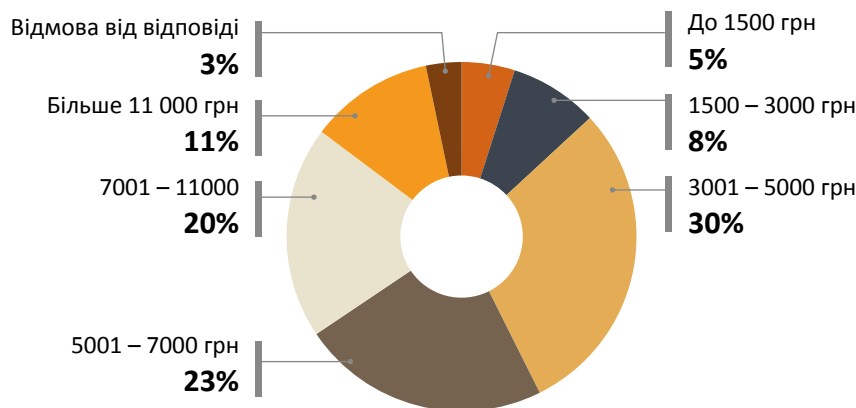
Виходячи з перерахованого вище, ці жінки представляють категорію соціально незахищених людей, що перебувають у складних життєвих обставинах і не мають змоги користуватися правами, які гарантує трудове законодавство офіційно працевлаштованим громадянам.

■ ТРУДОВА ЗАЙНЯТІСТЬ (ЗА ОСТАННІ 7 ДНІВ) (N (відповідей, множинний вибір) = 137)

Дохід. Рівень доходу від секс-роботи представниці сфери переважно характеризують як такий, що перебуває у межах рівня мінімальної заробітної плати (становить 4173 грн на 2019 рік) – від 3 до 5 тис. грн (29,5%) або трохи вище – в інтервалі від 5 до 7 тис. грн (23%). Значно вищий дохід – від 7 до 11 тис. грн і вище 11 тис. грн – має приблизно третина респонденток (19,7% та 11,5% відповідно), втім суттєва кількість учасниць опитування має рівень доходу, нижчий за прожитковий мінімум – до 3 тис. грн (8,2%) та до 1,5 тис. грн (4,9%).

■ ДІАПАЗОН ДОХОДУ (N = 61)

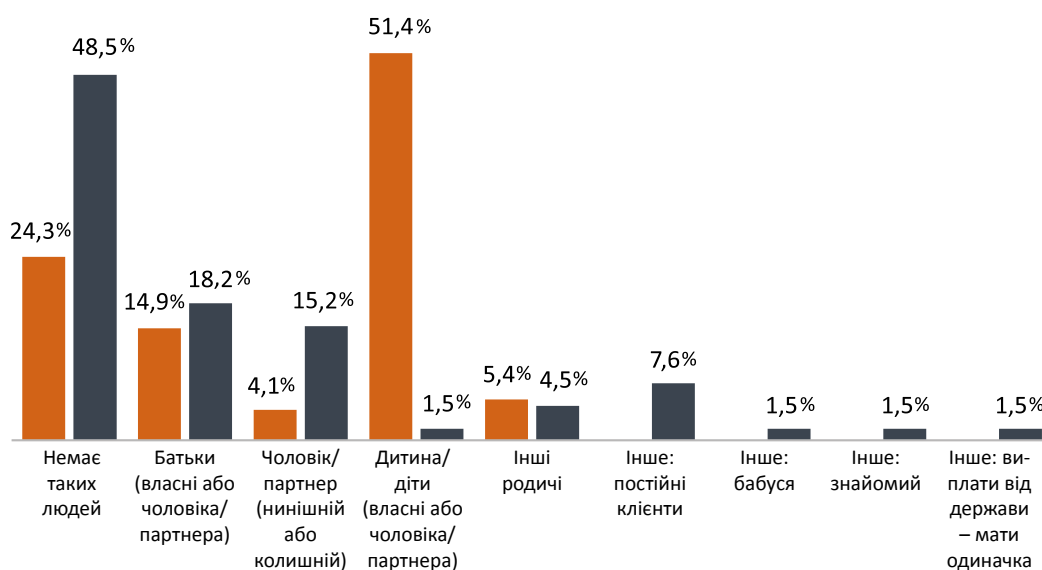
Маючи такий рівень доходу, приблизно половина респонденток вказують, що допомагають матеріально своїм дітям або дітям чоловіка – 51,4%. Також 14,9% опитаних матеріально допомагають власним батькам або батькам чоловіка/партнера. Невелика кількість опитаних допомагає нинішнім або колишнім чоловікам/ партнерам – 4,1% та іншим родичам – 5,4%.

Водночас майже половина опитаних (48,5%) вказала, що самі ні від кого не отримують фінансової підтримки. Близькі родичі, батьки респонденток допомагають 18,2% опитаних, партнери – 15,2%. Серед тих, хто надає матеріальну допомогу, як додаткову відповідь нерідко вказують постійних клієнтів – 7,6%, одинично згадані знайомі, родичі другого покоління (бабуся) і державні виплати.

■ МАТЕРІАЛЬНА ДОПОМОГА

N «ВИ допомагаєте» (відповідей, множинний вибір) = 74

N «ВАМ допомагають» (відповідей, множинний вибір) = 66

■ ВИ допомагаєте матеріально ■ ВАМ допомагають матеріально

УМОВИ СЕКС-РОБОТИ, ПОВЕДІНКОВІ ПРАКТИКИ. НАСИЛЛЯ ЯК ФАКТОР СЕКС-РОБОТИ

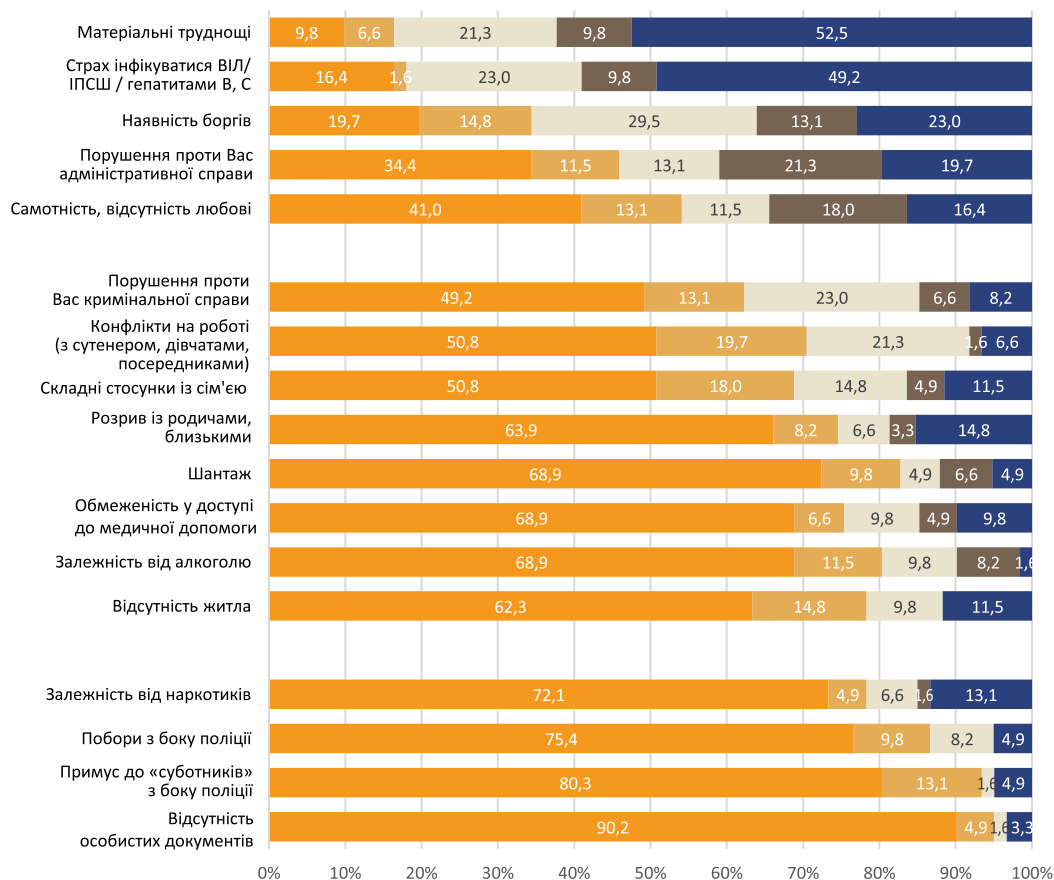
Проблеми, які найбільше на сьогодні турбують респонденток (відповіді 4 і 5 за 5-бальною шкалою): матеріальні труднощі (62,3%), страх інфікуватися вірусними захворюваннями (ВІЛ / ІПСШ / гепатитами В, С) (59%), порушення проти них адміністративних справ (41%), наявність боргів (36,1%), самотність, відсутність любові (34,4%). Найменше опитаних турбує (відповідь 1): відсутність особистих документів (90,2%), примус до «суботників» з боку поліції (80,3%), побори з боку поліції (75,4%), залежність від наркотиків (72,1%).

Декілька респонденток зазнають шантажу з боку поліції (5 відповідей), колишніх чоловіків (3 відповіді), конкурентів, батька дитини, родичів (навіть власної матері, старшої дитини), соціальної служби (по 1 відповіді).

Серед унікальних проблем поодинокі згадки про труднощі, пов'язані з позбавленням батьківських прав, фізичним насиллям, страхом «розкриття» (що хтось або співмешканець дізнається про залучення до секс-роботи), припиненням програм зменшення шкоди секс-роботи (видача засобів контрацепції та ін.).

НАСКІЛЬКИ ТУРБУЮТЬ ТАКІ ПРОБЛЕМИ: (N = 61) (за 5-бальною шкалою, де 1 – зовсім не турбує, 5 – дуже турбує)

● 1 ● 2 ● 3 ● 4 ● 5

Території/способи пошуку клієнтів. За результатами опитування, як найпоширеніші території/способи пошуку клієнтів можна виокремити шосе/трасу (59%), заклади для відпочинку (бари/ресторани/клуби/дискотеки) (47,5%) і окремо – сауна (47,5%). Одноразово згадано практики надання послуг постійним клієнтам або клієнтам за їхньою рекомендацією та пошуку нових клієнтів через знайомих. Такі території, як вокзали та ринки опитані зовсім не використовують для пошуку клієнтів.

■ ДЕ ВИ ШУКАЄТЕ СВОЇХ КЛІЄНТІВ?

N (відповідей, множинний вибір) = 181

Території надання послуг клієнтам. Надання послуг найчастіше відбувається на території клієнта, куди він запросить (82%), так само поширене використання для надання послуг готелів у межах міста (77%), лазні/ сауни (73,8%), часто послуги надають на трасі, в лісопосадці, в машині (70,5%). Одноразово згадано варіанти надання послуг на блокпостах, на орендованій квартирі.

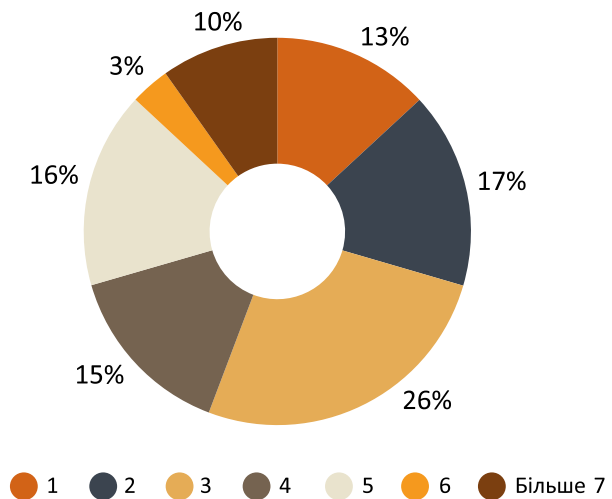
■ ДЕ ВИ ЗАЗВИЧАЙ НАДАЄТЕ СЕКС-ПОСЛУГИ?

N (відповідей, множинний вибір) = 268

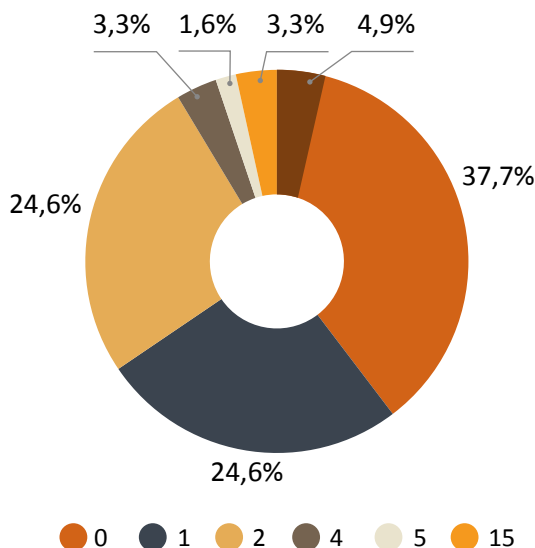

КІЛЬКІСТЬ КЛІЄНТІВ ЗА ОДИН РОБОЧИЙ ДЕНЬ (N = 61)

Кількість робочих днів, клієнтів. У цілому респондентки вказали, що надають секс-послуги від 1 до 7 днів на тиждень. Середня кількість робочих днів складає 4 дні на тиждень. Кількість клієнтів, яким надаються послуги за один день коливається від 1 до 48 осіб. Найпоширеніша (мода) кількість клієнтів на день – 3 особи (26,2% відповідей). У 57,4% опитаних бувають клієнти-комбатанти: зазвичай один (24,6% відповідей) або два (24,6% відповідей) на день серед усіх клієнтів.

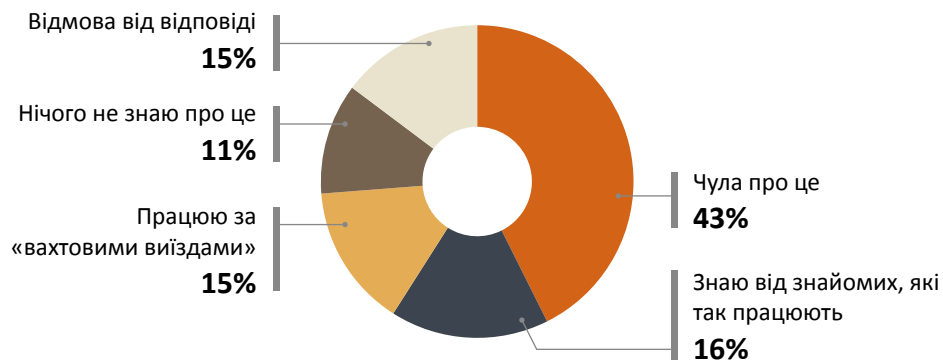

КІЛЬКІСТЬ КЛІЄНТІВ-КОМБАТАНТІВ СЕРЕД ЗАГАЛЬНОЇ КІЛЬКОСТІ (N = 61)

Території надання послуг. Практика «вахтових виїздів». Обізнаність про практику «вахтових виїздів» (тимчасовий організований або самостійний виїзд в «сіру зону», на непідконтрольну територію для надання секс-послуг комбатантам будь-якого боку) великою мірою ґрунтується на чутках (42,6%), значно менша кількість респонденток знає про це від знайомих (16,4%) або ж самі так працюють (14,8%). Частина респонденток нічого не знають про це (11,5%) або ж не змогли/не захотіли відповідати на запитання з цього приводу (14,8%).

ОБІЗНАНІСТЬ ПРО «ВАХТОВІ ВИЇЗДИ» В ЗОНУ КОНФЛІКТУ ДЛЯ НАДАННЯ СЕКС-ПОСЛУГ (N = 61)

Більшість респонденток (кількість усіх опитаних становить 61 особа) надають секс-послуги клієнтам-цивільним у пункті свого проживання (88,5%), трохи менше – в сусідньому населеному пункті (62,3%). Значно менша кількість респонденток надають свої послуги клієнтам-комбатантам у «вахтових виїздах»: у населених пунктах підконтрольної території – 19,7%, в населених пунктах «сірої зони» – 8,2% і тільки 1,6% надають послуги клієнтам-комбатантам на непідконтрольній території.

■ ТЕРИТОРІЯ, НА ЯКІЙ НАДАЮТЬСЯ СЕКС-ПОСЛУГИ ТА КАТЕГОРІЯ КЛІЄНТІВ (N = 110)

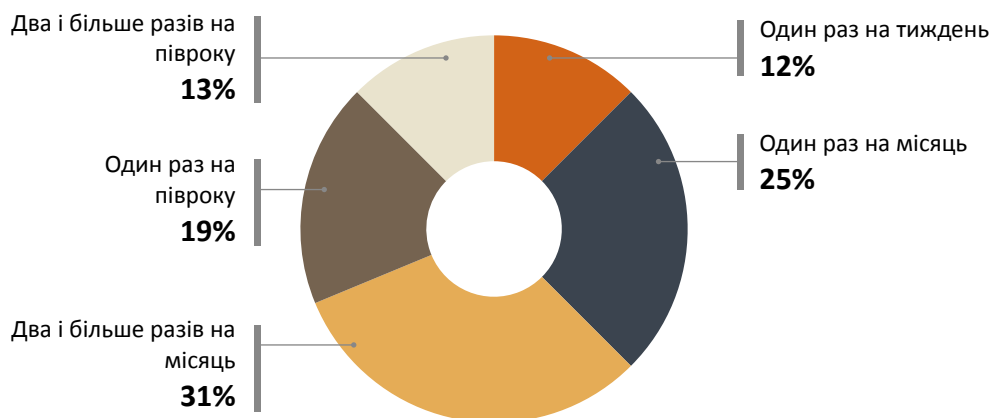

Серед 9 респонденток (котрі відповіли на це питання), що здійснювали «вахтові виїзди» на підконтрольну територію за останній рік, число виїздів коливається від 1 до 12.

«Вахтові виїзди» у «сіру зону» здійснюють ще менше респонденток – 4 з 61. Кількість подібних виїздів у «сіру зону» за останній рік серед них коливається від 1 до 15 (4 респондентки, відповідно: 1, 12, 14, 15 «виїздів»).

На непідконтрольну територію за останній рік учасниці опитування «вахтових виїздів» не здійснювали.

■ ЯК ЧАСТО ВИ ПРАЦЮЄТЕ У «ВАХТОВИХ ВИЇЗДАХ»? N (респондентки, що практикують «вахтові виїзди») = 16

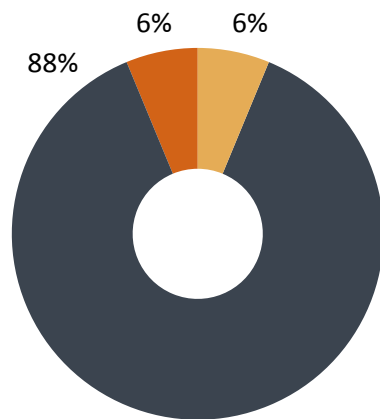
Умови «вахтових виїздів» (організація, оплата, регулярність, частота) серед 16 осіб, які практикують «вахтові виїзди» і дали відповідь. Поміж респонденток поширена середня регулярність «вахтових виїздів» від одного-двох і більше разів на місяць (56,25%), більшість роблять це самостійно (87,5%), тільки одиниці вдаються до послуг посередників або ж до-

помоги третью особи з метою організації. У «виїздах» зазвичай беруть участь від 1 (31,25% відповідей) до 3 (18,75% відповідей) осіб (2 особи – 50% відповідей). За тривалістю «виїзди» переважно короткострокові – від декількох годин (25%) до 1-2 днів (50%), є одиничне згадування про тривалий «виїзд» до 14 днів. Про насильницьке утримання у «вахтовому виїзді» респондентки не повідомляли, а свідчили, що можливість повернутися достроково вони мали.

Мотивом вибору цієї форми організації власної роботи, вірогідно, є вищий рівень заробітку: всі респондентки, що практикують «вахтові виїзди», вважають, що рівень оплати в них вищий порівняно з вартістю надання секс-послуг у звичайних умовах; не набагато вищий за оцінкою 56,25% респонденток (у 1,5-2 рази) та значно вищий (у 3-4 рази) за оцінкою всіх інших – 43,75%.

■ ЯК ЗАЗВИЧАЙ ЗДІЙСНЮВАЛИСЯ «ВАХТОВІ ВИЇЗДИ», В ЯКИХ ВИ ПЕРЕБУВАЛИ?

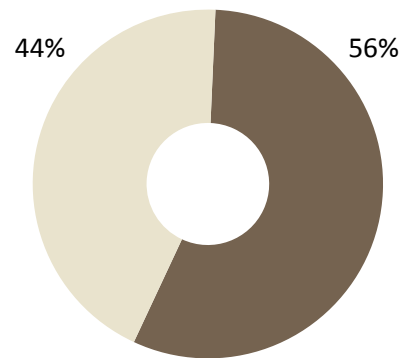
N (респондентки, що практикують «вахтові виїзди») = 16

- самостійно
- організовано через посередника
- Інше: возив свій таксист

■ ВАРТІСТЬ СЕКС-ПОСЛУГ У «ВАХТОВИХ ВИЇЗДАХ»

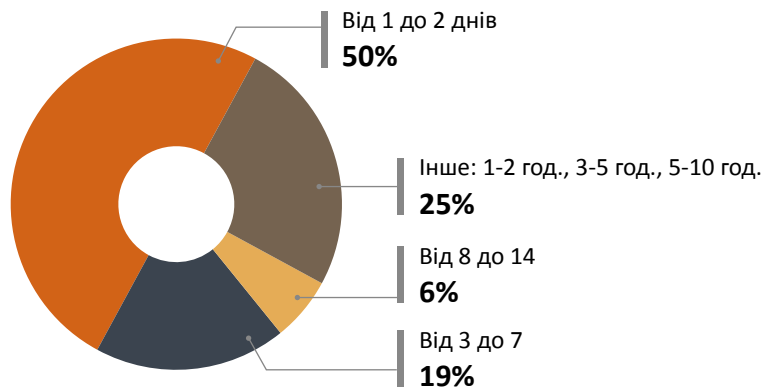
(N (респондентки, що практикують «вахтові виїзди») = 16)

- Істотно вища (у 3-4 рази)
- Неістотно вища (у 1,5-2 рази)
- Неістотно нижча (у 1,5-2 рази), 0%
- Не відрізняється, 0%
- Істотно нижча (у 3-4 рази), 0%

■ ТРИВАЛІСТЬ «ВАХТОВИХ ВИЇЗДІВ» (КІЛЬКІСТЬ ДНІВ)

N (респондентки, що практикують «вахтові виїзди») = 16

НАСИЛЛЯ ТА ЗВЕРНЕННЯ ПО ДОПОМОГУ

Епізоди насилля. За останні 12 місяців до респонденток застосовувалися різні форми насилля від різних категорій людей. Такі дії переважно здійснюються з боку клієнтів-цивільних, респондентки зазнавали від них: образа та приниження (52,5%); примусу до статевих актів без презерватива (42,6%); психологічного тиску (32,8%); їм не віддавали/забирали всі зароблені гроші (29,5%); зґвалтування (24,6%); тілесних ушкоджень/ фізичного болю (23%); шантажу, погроз, залякування (11,5%); примусу до сексу без оплати (11,5%); примусу до вживання наркотиків/алкоголю (9,8%); насильницького утримання в місцях надання секс-послуг (9,8%); фізичного переслідування (8,2%).

Також жінки зазнавали різних форм насильства з боку клієнтів-комбатантів, але меншою мірою, що може бути пов'язано зі значно меншою кількістю цих клієнтів (образу, приниження – 8,2%; примус до статевих актів без презерватива – 8,2%) та з боку поліції (образу, приниження – 18%; психологічний тиск – 26,2%; шантаж – 6,6%), з боку чоловіків/співмешканців (образу, приниження – 8,2%; психологічний тиск – 6,6%; шантаж – 9,8%; фізичне переслідування – 8,2%).

■ ДО МЕНЕ ЗАСТОСОВУВАЛОСЯ ЗА ОСТАННІ 12 МІСЯЦІВ ВІД КЛІЄНТІВ-ЦИВІЛЬНИХ (N = 61)

Звернення по допомогу. Опинившись у подібних ситуаціях зверталися по допомогу вкрай мало респонденток – усього 6 жінок, які повідомили, що допомога була ефективною. Серед них (6 респонденток) найчастішим є звернення до подруги – 66,7%; половина зверталася до соціального працівника/психолога – 50%; також половина – до друзів (50%), які можуть покарати кривдника; наявні поодинокі звернення в медичні установи офіційно та приватно; поодинокі випадки звернення безпосередньо до кривдника, який перебував в уже тверезому стані та до друзів, які не є бандитами.

ДО МЕНЕ ЗАСТОСОВУВАЛОСЯ ЗА ОСТАННІ 12 МІСЯЦІВ (N = 61)

ПО ДОПОМОГУ ЗВЕРНУЛИСЬ N (відповідей, множинний вибір) = 13

Причинами того, що респондентки не зверталися по допомогу, найчастіше є їхня впевненість у тому, що ніхто не допоможе реально (32,8%); налаштованість на самостійне вирішення таких питань (26,2%); небажання через сором (осуд) (19,7%) або страх (18%), що хтось дізнається про те, що трапилось; самозвинувачення в події (11,5%); відсутність часу/можливості звернутися по допомогу (8,2%). Одна респондентка зауважує, що немає сенсу скаржитися будь-кому, а особливо поліції, через відсутність довіри, що допомогу буде надано («в поліцію жалуватися на поліцію нет смисла»), також респондентки відчувають себе непотрібними («кому я нужна»), у трьох випадках причиною незвернення по допомогу є незнання до кого чи куди звертатися.

■ ПРИЧИНИ НЕЗВЕРНЕННЯ ПО ДОПОМОГУ

N (відповідей, множинний вибір) = 79

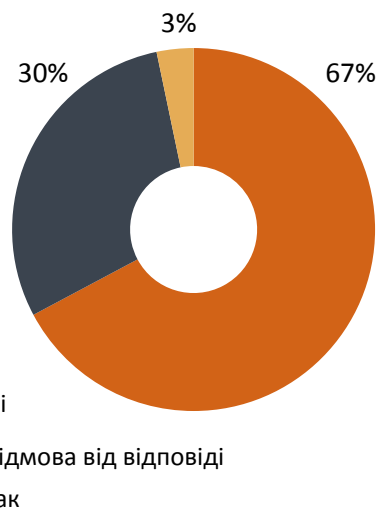

КОНТАКТИ/КОНФЛІКТИ З ПОЛІЦІЄЮ. ВИПАДКИ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВопорушень

Судимість. Додатковим фактором ускладнення для включеності респонденток у соціально-економічне життя є ризик судимості за свою діяльність. Під час опитування 18% респонденток відповіли, що мають від 1 до 4 судимостей, і це відповідно може впливати на їх подальшу соціальну реалізацію та добробут (влаштування на роботу, отримання фінансових послуг/кредиту тощо).

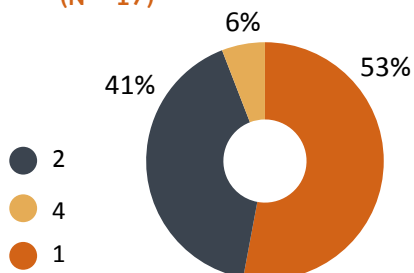
■ ЧИ МАЛИ ВИ КОЛИ-НЕБУДЬ СУДИМІСТЬ?

(N = 61)

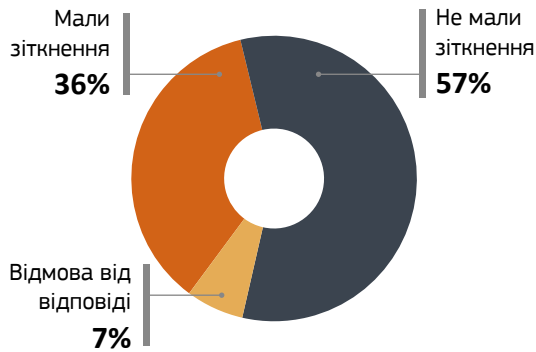
■ КІЛЬКІСТЬ СУДИМОСТЕЙ

(N = 17)

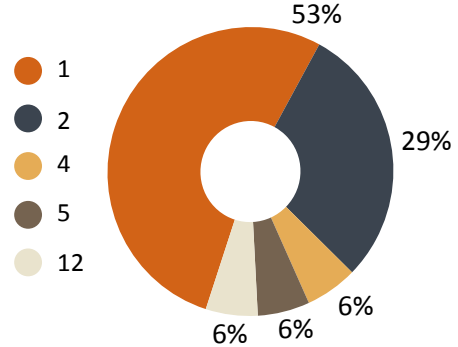

Конфлікти з поліцією. У 22 респонденток за останні 6 місяців був такий досвід: від 1 (52,9%) до 12 (5,9% із 22) випадків.

ЗІТКНЕННЯ ІЗ ПОЛІЦІЄЮ У ЗВ'ЯЗКУ З СЕКС-РОБОТОЮ (за останні 6 місяців) (N = 61)

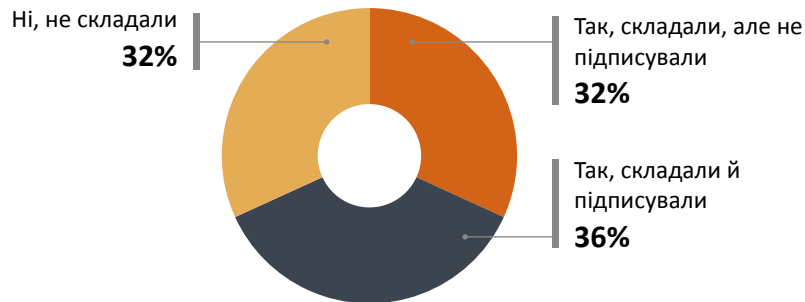

КІЛЬКІСТЬ ЗІТКНЕНЬ ІЗ ПОЛІЦІЄЮ (за останні 6 місяців) (N = 17)

Утім відповідне до законодавства оформлення адміністративних порушень було не у всіх випадках: протоколи за статтю 181.1 КУпАП було складено і підписано респондентками у 36,4% (з 22 випадків); протоколи було складено, але не було підписано – 31,8%; протоколи взагалі не було складено у 31,8% випадків.

СКЛАДАННЯ ПРОТОКОЛІВ ПІД ЧАС ЗАТРИМАННЯ (N = 22)

7 респонденток згодом отримали рішення суду із зазначенням штрафів у розмірі від 85 до 300 грн, із 6 респонденток (1 утрималася від відповіді на це питання), які отримали рішення зі штрафом, 2 оплатили зазначену в рішенні суму.

Респондентки характеризують контакти/зустрічі з поліцією переважно як спокійні, шанобливі, про суттєві конфлікти не повідомляли. Найчастіше у випадку контакту зі співробітниками правоохоронних органів вони проводять опитування і огляд особистих речей, складають протокол: «Они вели себя сдержанно, не хамили, расспросили, записали, порекомендовали здесь больше не стоять и уехали»; «я рассказала, что слышала об этом, они что-то записали и уехали. Ко мне и к моему способу заработка у них претензий не было»; «отказываюсь от сотрудничества, соглашаюсь со всем, подписываю протокол и забываю об этом» (мовою оригіналу).

Водночас можна зазначити, що поліція застосує незаконну (оскільки зловживає своїм становищем, не маючи законних підстав так діяти, тому діє з порушеннями: наприклад, не оформлює протоколів) тактику роботи – «підставних клієнтів» – для отримання інформації від секс-працівниць: «договаривались о встрече как клиенты, на самом деле приехали и пытались узнать инфо о моих клиентах (контактные данные, имена, чем занимаются). Забрали телефон, потом отдали»; «подъезжают как клиенты, спрашивают цену, потом предъявляют корочки и пытаются склонять к сотрудничеству. Когда получают отказ, составляют протокол по 181.1.» (мовою оригіналу). Також у ситуаціях масових або офіційних подій працівники правоохоронних органів здійснюють м'яку, але таку, що містить шантаж, «зачистку територій»:

«остановилась полицейская машина, вышли из нее молодые парни в полицейской форме, попросили уйти с этого места (постоянного) в связи с проведением футбольного матча. Протокол не составляли. Вели себя сдержанно, вежливо»; «подъехала машина полиции, попросили уйти в связи с приездом какого-то политического лидера. Грозилось составить протокол. Что-то писали, думаю, како протокол и писали, но подписывать никто мне не давал. И уехали». Зустрічаються окремі випадки нешанобливого звертання, спроб шантажу, вербування як інформаторки: «подъехали на машине две девушки, не представились, не показали удостоверения. Я стала им говорить, они мне нахамили и вызвали наряд»; «просили деньги, что если хочу здесь работать, то надо платить, а если не заплачу, то посадят меня»; «пытались вербовать как информатора для получения информации о клиентах»; «притворялись клиентами, потом хотели, чтобы я работала на них» (мовою оригіналу).

ПРОБЛЕМИ ТРУДОВОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ. БАЖАНІ ЗМІНИ У ТРУДОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

■ ТРУДОВА ЕКСПЛУАТАЦІЯ/РАБСТВО (N = 61)

Стосовно трудової експлуатації можна констатувати, що опитані жінки потрапляли в ситуації, пов'язані з обманом з боку наймача/клієнта або навіть із примусом до виконання роботи, більшою мірою саме секс-роботи. Так у 75,4% респонденток був досвід неотримання обіцяної плати за надання секс-послуг; 80,3% стикалися з тим, що умови для надання секс-послуг були значно гірші, ніж обіцяно; 55,7% заявили, що надавали секс-послуги з примусу; у 21,3% опитаних є досвід надання секс-послуг в обмін на проживання/харчування. Більше половини респонденток (55,7%) висловили бажання припинити надавати сексуальні послуги, в багатьох випадках вказавши при цьому конкретні спеціальності/види робіт, переважно із соціальної

сфери або обслуговування, якими вони хотіли б займатися (68,9% навели варіанти, серед них і ті респондентки, хто не висловлював бажання змінити сферу діяльності): бармен, кухар, кондитер, офіціант, швачка, дизайнер, продавець/продавець-консультант, майстер манікюру, бухгалтер, водій/кондуктор громадського транспорту, медпрацівник (лікар, медсестра), соціальний працівник/психолог по роботі з секс-працівницями, перукар, оператор комп'ютерного набору, патрульний поліції, журналіст тощо.

Частина респонденток (9,8%) заявили, що хотіли б продовжувати працювати у сфері надання секс-послуг, але хотіли б, щоб робота стала легальною, хотіли б декриміналізації/легалізації секс-роботи, щоб їм не заважали: *«хочу працювати легально, без ризика (секс-услуги)»*, *«хочу, чтобы секс-работа стала профессией»*, *«я хочу декриминализации секс-работы, мое дело как мне и с кем мне»*, *«я люблю свою работу, хоть она и тяжелая, но я привыкла. Я хочу. Чтобы я могла легально работать, платить налоги, а потом получать пенсию за свой нелегкий труд»* (мовою оригіналу).

Також серед учасниць опитування зустрічалися ті, хто ще не має сформованого бажання змін – не знає, що вибрати, яку сферу діяльності, а також ті, які хотіли б перебувати на утриманні або мати прибуткову роботу в будь-якій сфері (так само показник невизначеності): *«хочу найти мужа, чтобы обеспечивал»*; *«хочу найти такую работу, чтобы не сильно напрягаться и получать хорошую зарплату»* (мовою оригіналу).

ВИСНОВКИ

Оприлюднений звіт є результатом опитування жінок що залучені до сфери секс-індустрії. Припущення щодо наявності впливу збройного конфлікту на цих жінок, за отриманими даними не підтвердилось. Ми припускаємо, що зібрані дані з об'єктивних причин (складнодоступна вибірка, стигматизована тема) не відобразили картини повною мірою, однак це не може слугувати аргументом для ігнорування цієї проблематики у подальшій дослідницькій та моніторинговій роботі.

В останньому звіті ПРООН «Індекси та індикатори людського розвитку: Оновлені статистичні дані 2018»³⁶ наводиться думка про те, що в країнах, які переживають конфлікт/збройний конфлікт, спостерігається зниження показників індексу людського розвитку, що може відчуватись упродовж декількох поколінь. Як шлях для зниження вразливості людей та досягнення прогресивного і стійкого розвитку розглядається необхідність інвестування в безпеку людей.

Особливої важливості питання безпеки людей набуває в ситуації збройного конфлікту, як мирного населення загалом, так і окремих індивідів, зайнятих у сфері секс-послуг.

Термін **людська безпека** (human security), що використовується міжнародними організаціями для розуміння небезпек у світовому масштабі, включає декілька компонентів, серед них – економічну, харчову та безпеку здоров'я. У жінок, задіяних у сфері секс-послуг, рівень **економічної безпеки**, що передбачає надійний базовий прибуток для осіб, початково не досягає базового, достатнього для гідного існування. Проблеми безробіття регіону (Донецька та Луганська області мають один із найвищих рівнів по Україні – за даними Державної служби зайнятості³⁷) та порівняно низький рівень оплати праці, особливо на некваліфікованих роботах/позиціях, є важливими факторами, що впливають на вибір сфери діяльності. Ситуація збройного конфлікту стала додатковим чинником, що значно погіршив соціально-економічне становище мешканців населених пунктів східних територій України.

Недостатня купівельна спроможність населення впливає на пов'язану із економічною – **харчову безпеку**, яка передбачає, що у всіх людей є постійний доступ — як фізичний, так і економічний — до базових харчових продуктів.

Ще одна важлива компонента людської безпеки — **безпека здоров'я** — передбачає захист від хвороб та нездорового способу життя.

Також важливою у цьому контексті є безперечно, й **особиста безпека**, що спрямована на захист людей від фізичного насильства як від власної держави, так і від інших держав, від осіб, які застосовують насильство, та від організованих груп, менших за держави, від домашнього насильства або від дорослих, що практикують експлуаторську діяльність.

На нашу думку, питання гідного рівня життя безпосередньо зумовлене цією категорією – безпеки людини – та її окремими сферами, такими, як: особиста, економічна, харчова безпека, безпека здоров'я. У межах дослідження було виявлено низку наявних проблем, пов'язаних із відсутністю сприятливих для розвитку та самореалізації соціально-економічних умов: переважна більшість респонденток має низький рівень освіти, тільки 8%

36

Доклад «Индексы и индикаторы человеческого развития: Обновленные статистические данные 2018. (Опубликовано для Программы развития Организации Объединенных Наций (ПРООН)) URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update_ru.pdf

37

Аналітична та статистична інформація. Ситуація на ринку праці та результати діяльності державної служби зайнятості у січні-серпні 2019 року. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/68>

мають вищу завершену/незавершену освіту; багато з них перебувають у складних сімейних обставинах та виховують і забезпечують дітей самостійно, лише 4,9% заміжні та проживають спільно із партнерами. Такі фактори, найімовірніше, стають вагомими причинами вдаватися до секс-роботи. Також не сприяє вибору на користь іншої сфери діяльності порівняно низький рівень оплати, особливо на некваліфікованих роботах, на які можуть претендувати люди із середнім та початковим рівнем освіти.

Серед проблем, які на сьогодні найбільше турбують респонденток, є такі: матеріальні труднощі (62,3%), страх інфікуватися вірусними захворюваннями (ВІЛ/ІПСШ/гепатитами В, С) (59%), порушення проти них адміністративних справ (41%), наявність боргів (36,1%), самотність, відсутність любові (34,4%). Найменше опитаних турбує (відповідь 1): відсутність особистих документів (90,2%), примус до «суботників» з боку поліції (80,3%), побори з боку поліції (75,4%), залежність від наркотиків (72,1%).

Водночас задіяні у секс-роботі жінки, ймовірно, ще більше за інших потерпають через насильницькі дії (переважно їх вчиняють клієнти-цивільні): образи та приниження (52,5%); примус до статевих актів без презерватива (42,6%); психологічний тиск (32,8%); не віддавали/забирали всі зароблені гроші (29,5%); зґвалтування (24,6%); завдання тілесних ушкоджень/фізичного болю (23%); шантаж, погрози, залякування (11,5%); примус до сексу без оплати (11,5%); примус до вживання наркотиків/алкоголю (9,8%); насильницького утримання в місцях надання секс-послуг (9,8%); фізичного переслідування (8,2%).

Жінки, що взяли участь у дослідженні, зазнавали різних форм насильства з боку клієнтів-комбатантів, але меншою мірою, що може бути пов'язано зі значно меншою кількістю цих клієнтів (образа, приниження – 8,2%; примус до статевих актів без презерватива – 8,2%) та з боку поліції (образа, приниження – 18%; психологічний тиск – 26,2%; шантаж – 6,6%), з боку чоловіків/співмешканців (образа, приниження – 8,2%; психологічний тиск – 6,6%; шантаж – 9,8%; фізичне переслідування – 8,2%).

Можна зробити висновок, що на вибір жінок, які проживають у східних регіонах України на територіях, що межують або розташовані у безпосередній близькості до зони збройного конфлікту, на користь секс-роботи як можливого способу заробітку коштів та їх достатньої кількості впливають утиск або незабезпечення нагальних потреб.

Отже, висвітлена проблема залучення до секс-роботи і становища та захищеності жінок, які вже задіяні у цій галузі, має вирішуватися на державному рівні, на рівні забезпечення гідного життя громадян та відповідної соціально-економічної і законодавчої політики державотворців.

Вплив збройного конфлікту на Сході України на працівниць комерційного сексу

/ Юля Павлік, Олексій Плотніков /

ГО Українська Гельсінська спілка з прав людини, ГО «Десяте квітня», БО «ЛЕГАЛАЙФ-УКРАЇНА».

– Київ, 2019. – 36 с.

Загальна редакція: Олексій Біда

ГО Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2019

